

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора
ПЕТРУШОВА ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА
на дисертацію **САБАДУХИ ВОЛОДИМИРА ОЛЕКСІЙОВИЧА**
«**Метафізика суспільного й особистісного буття в контексті європейської
та української традиції: історико-філософський аналіз**», поданої до
захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за
спеціальністю 09.00.05 – історія філософії

Подана до захисту дисертаційна робота, без сумніву, органічно вписується як у проблемне поле сучасного історико-філософського знання, так і в контекст загально-філософських і світоглядних пошуків. Ті кризові явища людського існування, які почали виникати ще у ХІХ столітті набули загрозливих рис. Західні і вітчизняні філософи називають кризу сучасної людини «антропологічною катастрофою». Буремне ХХ століття у всій повноті оголило проблему сенсу людського життя. Світоглядна криза та антрополого-глобальна катастрофа постали у ХХІ столітті як проблеми, без вирішення яких людство впритул наблизиться до всепланетарного апокаліпсису. «Стає очевидним, – підкреслює автор, – що суто науковими й технологічними засобами антрополого-глобальні проблеми розв'язати не можна. Потрібна світоглядна переорієнтація – зміна парадигми розвитку» (с.28).

Як нам – людям жити у сучасному глобалізованому світі, коли найрізноманітніші зміни відбуваються з небаченою інтенсивністю? Ера інформаційного суспільства кардинально змінює увесь спектр людського буття. Всеохоплююча NBICS революція відкриває новий горизонт світоглядних змін. Як досягнути людському розуму такі процеси і визначити вектор їх спрямованості? І чи можливо це сучасній людині? Хто ця людина, яка має для пізнання такий потужний інструмент – його величність розум?

Розум, який дає їй такі результати пізнання, і які, втілюючись у виробничу діяльність, змінюють усе на планеті Земля, і вона перетворюється на своєрідну лабораторію різноманітних експериментів. Це полісутнісне homo змінюється. Як воно змінюється і куди спрямовуються ці зміни, до якого результату вони ведуть? Чи не загубилася людина у прірві часу? Яку кількість населення дозволяє природа? Які межі цієї кількості? Чи відповідає врешті-решт і в якій мірі її сутність її існуванню, говорячи категоріями Гегеля, Фейєрбаха і Маркса? Чи істинне її життя? Чи дійсні ми – люди ХХІ століття, якщо розглянути нам себе у площині категорій сутності – існування – дійсності? Сказане нами – це своєрідна емоційна акцентація існуючої світоглядно – антропологічної проблеми. Лише філософія здатна у повноті конкретності в особі видатних мислителів осмислювати сенс – світоглядні процеси і робити висновки, які кладуться в основу пропонованих ними життєстверджувальних програм соціального і індивідуального життя. Проблема людського існування зараз найактуальніша – вона стала, як правильно відмічає автор, доленосною для усього людства, яке опинилося у критичному стані подальшого виживання у цивілізованому просторі, а тому маємо екзистенційну проблему «бути чи не бути?», до якої треба підійти на найвищому рівні усвідомлення долі людської спільноти. У зв'язку з висловленими думками підкреслимо, що одним із головних завдань історико – філософської науки є створення теоретико – методологічного підґрунтя тим пошукам людства, які виступають закономірною реакцією на глобальні кризові виклики сучасності, коли руйнуються традиційні підвалини життя та девальвуються суспільні ідеали і моральні цінності. Автор у Вступі відповідально заявляє, що найнебезпечнішою є криза смислів і цінностей, що «актуалізує потребу переосмислення попередніх метафізичних систем й пошуку нових первоначал суспільного буття» (с.24).

На наш погляд, варто звернути більше уваги на концепцію Карла Ясперса про вістовий час історії. Якщо, згідно цієї концепції, в період з 8 по 3 століть до н.е. формувалася світоглядна матриця духовного розвитку

людства, то чи ми ще досі рухаємося в межах цементуючої дії цієї матриці? Чи все ж таки є видимі ознаки вичерпаності енергії цієї матриці. Адже світоглядно – духовний каркас цієї матриці визначав буття біблійної, індійської, китайської і елліно – римської людини з її уявленням про себе, про світ, про Бога, про добро і зло, про справедливість, про сім'ю, статеві стосунки, сенс діяльності, сенс життя та інші. Всеохоплююча світоглядно – антропологічна криза, яку ми переживаємо, свідчить про початок кінця дії цієї матриці. Це катастрофічна загроза і вона, нажаль, ще достатньо не усвідомлюється суспільством і тому саме філософія повинна задавати тон, креативно аналізуючи ситуацію з тими метафізичними підвалинами буття, які вивірені часом і можуть виступати смисловими структурами організації цілеспрямованої життєдіяльності людини ХХІ століття, а історико – філософський дискурс якраз і повинен актуалізувати звернення уваги на сенсбуттєві проблеми, що визначали і визначають світоглядні настанови та шляхи людства.

Висловлені міркування, на наш погляд, складають теоретико – методологічне підґрунтя в окресленні проблемного поля рецензованого дослідження, яке відзначається глибоким проникненням думки автора в проблему осмислення метафізики суспільного і особистісного буття, виявлення та дослідження в нових історичних умовах тих теоретико – методологічних смислів, які визначали і визначають параметри духовних конструкцій і зумовлюють стратегію життєстверджувальних інтенцій індивідуального і суспільного буття.

Культурні, історичні, світоглядні і особливо філософські надбання, осмислені багатовіковим досвідом метафізичної рефлексії стають дуже потрібними в часи соціальних зламів, криз і духовних трансформацій. Ці надбання не лише допомагають вирішувати складні життєві проблеми, а й стимулюють інтегральні пошуки. Тому тематизація такого аспекту філософського знання як первоначала суспільного й особистісного буття в європейській та українській метафізичній традиції вельми доречна. Така

тематизація є новаторською і своєчасною. Сучасна філософська думка, і, особливо, українська потребує креативних тем, які пластично вписуються в умови становлення глобалізованого суспільства.

Слід відмітити, що задум дослідження, його структура та змістове наповнення гармонійно поєднані і методологічно вдало відтворені у назві цієї ґрунтовної праці. Первоначала суспільного й особистісного буття і роль особистості у їх формуванні і реалізації в європейській та українській філософії подаються в різноплановій багатоаспектній історико - філософській перспективі, яка через системний аналіз традиції їх дослідження відображає сучасні інтенції філософського мислення.

Дисертант запропонував сміливий і новаторський проект «дослідження метафізики суспільного й особистісного буття в історико-філософському контексті, а також пошуку нових світоглядних, філософських і соціально-культурних засад розвитку суспільства» та механізмів його взаємодії з людиною (с.24). У цьому дисертант вбачає головну наукову новизну. Дуже грамотно, чітко, лаконічно і дохідливо складена анотація. Майстерно виписаний вступ, в якому, по-суті, в згорнутому вигляді окреслена теоретико – методологічна панорама дослідження і викладена логіка (як програма) його розгортання. Згідно з цією програмою розгортання початок руху дослідної думки автора розпочинається з дослідження генези первоначал і принципів суспільного буття в контексті взаємовідносин матеріального й духовного на основі аналізу європейської та української спадщини. Дисертант виявляє блискучу історико-філософську ерудицію і демонструє високий рівень рефлексування над включеним у площину дослідження мислительним матеріалом. По-суті він здійснює фундаментальний екскурс в історію європейської і української світоглядної і філософської думки в аспекті метафізики суспільного буття, яка в єдності з філософською антропологією є вченням про первоначала суспільного буття.

Дослідивши на основі аналізу європейської та української метафізичної спадщини генезу первоначал і принципів суспільного буття в контексті

взаємовідносин матеріального і духовного, автор підкреслює, що «аналіз європейської та української метафізичної традиції дозволяє стверджувати, що інтерес до метафізики обумовлений не лише соціально-політичними й духовними потребами суспільства, але й духовними якостями філософа, а саме: метафізика стає предметом дослідження тих філософів, хто наважується жити відповідно до первоначал, в іншому разі вона залишається незрозумілою й непотрібною» (с. 76). Це слушна констатація, вона є результатом ґрунтовної історико – філософської експозиції, яку розгорнув у тексті дисертант. Він залучає в поле дослідження цілу низку мислителів, демонструючи глибоку ерудицію і здатність логічно, чітко і послідовно нарощувати конкретність результату. Обґрунтувавши у параграфі 1.2 необхідність пріоритету духовного над матеріальним в якості метафізичної основи життєдіяльності людини і суспільства, дисертант наголошує, що в умовах антрополого – глобальної катастрофи пріоритету духовного немає альтернативи. Змінити пріоритет матеріального на пріоритет духовного означає подолати панівне становище в суспільстві людини маси, але як це зробити? Автор нарощує напругу необхідності вироблення нових світоглядних засад буття, змінити парадигму розвитку. Умовою реалізації права людини на життя є пріоритет духовного над матеріальним, проте здійснити це людина маси поки ще не здатна (с. 87). І далі: «Безумовно, важко визначити ту точку на траєкторії розвитку людського й суспільного буття, коли матеріальне втрачає ініціативу і пріоритет починає поступово переходити до духовного. Зміна світоглядних засад буття, формування нових первоначал життєдіяльності людини й суспільства й буде тією точкою відліку, коли можна буде сказати, що у відносинах матеріального й духовного пріоритет перейшов до духовного» (с. 87-88).

Дуже цікавим і насиченим і власними міркуваннями, і логічними зауваженнями є параграф 1.3, де аналізується свобода, духовна ієрархія, рівність та справедливість як засадничі принципи суспільного буття. Відмітивши, що «зміст принципів суспільного буття залежить від чинних

метафізичних основ та онтологічних умов буття» (с. 89) автор у площині понять свободи і справедливості прослідковує дію принципу духовної ієрархії в історії людства і висловлює думку, що модерне і постмодерне суспільство, побудоване на принципі духовної рівності, сприяє збереженню в суспільстві спотвореної свободи, ієрархії, рівності та справедливості. Для подолання такої ситуації автор пропонує «покласти в основу суспільного буття принцип духовної ієрархії, який сприятиме розвитку людини, утворенню в суспільстві відповідних соціально-політичних умов для духовного вдосконалення людини на основі ідеї спорідненої праці. Принцип духовної ієрархії розподіляє громадян відповідно до їхніх чеснот і здібностей, а тому це об'єктивний принцип суспільного буття. Суспільство має віднайти механізм для об'єктивної оцінки внеску людини в суспільну справу, сформувані прозорі критерії для визначення, хто є хто за рівнем свого духовного потенціалу» (с. 103).

У висновках до першого розділу автор підсумовує, що людська спільнота, й українське суспільство зокрема, не можуть далі розвиватися без усвідомлення й переосмислення змісту первоначал і принципів суспільного буття. Необхідність переосмислення первоначал суспільного буття й, зокрема, принципу духовної ієрархії дисертант називає парадигмальною проблемою. Закінчує висновок у формі запитання – відповіді: «Як зберегти позитивні риси принципу рівності, нейтралізувавши його недоліки, і водночас реалізувати позитиви принципу ієрархії. Підкреслимо, що принцип духовної ієрархії не заперечує принципу рівності, а вміщує його в собі на основі взаємодоповнюваності. Пріоритет духовного над матеріальним сприятиме подоланню соціальної ентропії й антрополого-глобальної катастрофи. Без його відродження не може бути подальшого розвитку. Пріоритет духовного над матеріальним утворює підґрунтя телеологічної детермінації» (с. 123). З огляду на здійснений всебічний і глибинний аналіз, такий висновок логічний і достатньо обґрунтований.

Отже, розробивши в першому розділі теоретико – методологічний конструкт проникнення думки в центральну тему дослідження, яка полягає в розробці на основі історико - філософської рефлексії власної метафізичної теорії особистості. Цей конструкт глибоко продуманий і дав можливість, застосувавши заявлені методи в їх діалектичному переплетінні, вибудувати ґрунтовний дискурс і покласти його в якості «станового хребта» дослідження. Особливої уваги заслуговує 2-й розділ, де автор розробляє метафізичну теорію особистості. Тут, як і в першому розділі, дисертант виявляє діалектичну майстерність давати аналіз самої особистості в європейській та українській філософській думці, оцінювати значимість концепцій і головне, толерантно полемізувати і узагальнювати, синтезуючи їх у площині метафізичної теорії особистості.

Слід відмітити плідність підходу автора до аналізу і його ретельну рефлексію принципу ієрархії. У цьому контексті підкреслимо сміливу думку дисертанта, що Августин, Боецій і Аквінат «дійшли висновку, що особистість позначає сутність, підставу буття, отож на багато століть випередили світську філософію, яка до цього часу не здатна усвідомити, що особистість є субстанцією суспільного буття» (с. 135). Цікавим є аналіз формування уявлення «кожна людина – особистість». Автор вважає, що «цей концепт є продуктом колективного несвідомого й повсякденної свідомості, який психологічно комфортний, оскільки кожна людина робить висновок: якщо всі особистості, то і я теж особистість. Така логіка нібито піднімає людину до всезагального, але це занадто спрощене сходження до особистості» (с. 146).

Думка дисертанта, що концепт «кожна людина – особистість» мав на меті знищити легітимний принцип духовної ієрархії й довести, що всі є рівними, тобто змінити духовні засади життєдіяльності людини» (с. 148) виглядає логічною. Відмова від принципу духовної ієрархії означала заперечення ідеї особистості як досконалої людини, для якої моральний закон є святим, тому, вважає автор, філософія має повернутися до ієрархічного розуміння людини, бо лише «ієрархічний підхід до розуміння

сутності людини дозволить повернути в життя й філософію світоглядний закон «особистість – принцип буття» (с.158) Саме на доказ необхідності цього і спрямований подальший аналіз знеособленої і особистісної форм життя. Тут дисертант, як і раніше, залучає міркування цілої низки мислителів 19 і 20 століть, які аналізували у різних ракурсах і з різних філософських позицій людину маси, дійсне і недійсне існування модерної людини. Автор впевнено стверджує, що людство і сьогодні живе і не усвідомлює засад свого буття. Подолати цю трагічну тенденцію можна лише відродженням принципу духовної ієрархії. Дуже добре виписаний параграф другий, де розглядаються українські витoki метафізичної теорії особистості. Автор зазначає, що в основі роздумів вітчизняних мислителів «лежала ідея особистості як досконалої людини, органічної єдності особистості зі своєю спільнотою, орієнтація на ідеал, а методологічним підґрунтям був пріоритет духовного над матеріальним і принцип духовної ієрархії» (с.189).

Особливої уваги заслуговує дослідження автором персоналістичних ідей у творчості українських філософів кінця ХХ початку ХХІ століть. Вважаю це вагомим внеском дисертанта у скарбницю сучасної української філософської думки. І, нарешті, параграф 2.3, де автор підводить підсумок проведеного аналізу досягнень вітчизняних та зарубіжних мислителів у дослідженні ідеї особистості, толерантно висловлює свої зауваження, послідовно нарощуючи теоретико – методологічний потенціал дискурсу і кладе його в основу формування концептуальних положень метафізичної теорії особистості, підкреслюючи, що вона є результатом синтезу багатючих напрацювань в історії філософської і богословської думки. Принцип ієрархії автор проаналізував ґрунтовно і це дало йому можливість встановити, що «в процесі життєдіяльності людина може пройти чотири ступені духовного становлення, а може зупинитися на одному із них. Виявлено, що під різними назвами приховано чотири ступені духовного розвитку людини» (с.209). Дослідження цих ступенів з позиції взаємовідносин духовного і матеріального, свободи і необхідності дало можливість автору виокремити

особистість і генія як носіїв духу, які «піднімаються і над власною природною необхідністю, і над матеріальним умовами життя. Мета особистості й генія – реалізувати власний духовний потенціал в інтересах своєї нації» (с. 216). Особистість і геній роблять свою свідомість та своє життя предметом власної діяльності і живуть за моральним законом, який, за висновком Канта, визначає людське життя. Якщо воля в залежної і посередньої людини зумовлена силою природних почуттів і вигодою, то в особистостей і геніїв – моральним законом, і логічний висновок автора: «Залежна людина робить вибір на користь необхідності, природи, а особистості і генії - на користь абсолюту. Посередня людина, знаючи про проблеми добра і зла, залишається на позиціях релятивізму» (с. 216).

Цікаві роздуми знаходимо у параграфі 2.3.2. Вплив соціального механізму життєзабезпечення на ступінь духовного розвитку людини де автор виділяє три форми економічних відносин і аналізує їх функціонування у життєдіяльності людини. Досконало виписаний аналіз життєсвіту чотирьох типів людини. «Поняття життєсвіту, – вважає автор, – дозволяє поглибити розуміння сутності людини кожного ступеня розвитку, її життєвих цінностей, змісту внутрішнього й зовнішнього світів» (с. 223), наблизитись до дійсних уявлень про людину. Автор чітко виокремлює сутність геніїв, які стають творцями первоначал, нових ідей і формують їх реальність. А у параграфі 2.3.4 «Мова як відображення ступеня розвитку людини» підсилює це положення. «Спеціально підкреслимо, – пише автор, – що мова особистостей і геніїв активно формує соціально-політичний і культурний простір. Проте, в умовах знеособленого суспільства суб'єктом мовної діяльності стала посередня людина, яка деформує мовний і культурний простір» (с. 225). Останній параграф «Тривимірність метафізичної теорії особистості» знаменує завершення вибудови метафізичної теорії особистості. На першому рівні мусить діяти принцип «кожна людина – особистість; на другому метафізичний закон – «особистість – принцип буття», його можна назвати ієрархічним або елітарним; третій – динамічний і ґрунтується на принципі

доповнюваності. Перший і другий повинні не заперечувати, а доповнювати один одного, виходячи з метафізичних основ суспільного буття, але пріоритет має належати ієрархічному принципу. У кожного є особистісне начало, але воно, як правило, перебуває у нерозвиненому стані. «Тривимірний зміст метафізичної теорії особистості дозволяє синтезувати структуру горизонтальних комунікацій і структуру субординації в єдине ціле, бо суспільне життя є поєднанням цих принципів. Якщо абсолютизувати закон «особистість – первоначало буття», то це призводитиме до жорсткої соціально-економічної субординації (кастового, феодального суспільства), спотворюватиме дійсність й призведе до порушення принципів гуманізму. Якщо абсолютизувати ціннісне судження «кожна людина – особистість», то це вестиме до примітивізації людини, суспільного життя й панування мас та хаосу. Метафізична теорія особистості надає людині свободу вибору: залишатися на тому ступені, який є, чи власними зусиллями створити із себе особистість. На рівні людських відносин мусить діяти демократичний принцип: до кожної людини необхідно ставитися як до особистості. На рівні сутності має діяти принцип ієрархії: людину слід сприймати з позиції інтелектуально-психологічної та духовної досконалості, але для цілісного й об'єктивного розуміння людини їх треба синтезувати» (с. 229–230). Роздуми автора дуже глибокі і ґрунтовні. Дійсно, абсолютизація ціннісного судження «кожна людина – особистість» заклала не лише хибне підґрунтя для суспільних наук, але й тупиковий напрямок суспільства, що закономірно призвело до антрополого – глобальної катастрофи. Тому метафізичні пошуки дисертанта знайти вихід і призвели до формування метафізичної теорії особистості. Він пише: «Буття може забезпечити лише особистість, що знайшло втілення у світоглядному законі: «Особистість – принцип буття». Цей закон завершує безконечний ряд питань щодо сутності людини й суспільства. Особистість є субстанцією буття, стоїть на його вершині як безумовна істина» (с. 233). А криза метафізики й суспільного буття мають одну причину – ігнорування принципу духовної ієрархії. Замість

світоглядного закону «особистість – принцип буття» запанувало ціннісне судження «кожна людина – особистість». Запропонована метафізична теорія особистості, говорить автор, є логічним результатом розвитку історії філософії. Зміна парадигми буття людини й суспільства назріла. Сама вона є відповіддю на глобальні виклики. Нажаль еліта цього не розуміє. Прозріння окремих філософів, науковців, політиків, громадських діячів майже не впливають на наукову й суспільну свідомість.

Ознайомлення зі змістом третього розділу підтверджує дуже позитивне враження про потужну історико – філософську ерудицію автора, його майстерність послідовно розгортати аналіз, застосовуючи різні методи і наповнювати сформований теоретико – методологічний конструкт конкретним змістом на новому рівні розгортання дискурсу, чітко дотримуючись покладених в основу принципів. Ілюстрацією вказаних позитивів може бути розгляд автором доробку сучасного українського філософа Єременка О. у вирішенні питання як людина творить історію. У роздумах цього філософа, висновує дисертант, «є певний зміст, але на основі метафізичної теорії особистості та двох парадигм буття це твердження варто уточнити» (с. 310). І вносить уточнення. Такими уточненнями автора рясніє не лише цей розділ, але й увесь дискурс. Скрізь автор якби просіює залучені до аналізу ідеї різних мислителів через принципи своєї метафізичної теорії особистості, складовою частиною якого є ідея знеособленої і особистої парадигм буття. «Метафізична теорія особистості, – стверджує дисертант, – допомагає не лише зрозуміти причини парадигмальної кризи суспільного буття, але й надає підґрунтя для її подолання. Посередня особистість загальмувала духовний розвиток людства, сконцентрувавши його енергію на матеріальних потребах. Прийшов час визначити сутність буття через сутність людини. Зміст такого підходу полягає в тому, що соціально-психологічні, інтелектуальні й духовні якості панівного типу людини визначають зміст і структуру суспільного буття – характер відносин, структуру державних органів, мораль, політику, мистецтво, систему освіти» (с. 229–330). Зміна

парадигми буття є найскладнішою революцією, оскільки пов'язана зі зміною світоглядних основ буття та духовних якостей людини. Умовою трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну є закон «особистість – принцип буття», який потребує критичної маси особистостей. «Завдання філософії й, зокрема, філософії історії, – висновує автор, – є вибір вихідного принципу трактування історії. Смысл історії має надати філософія, яка мусить внести в суспільну свідомість ідею особистості – ідею духовного вдосконалення людини... Знання про знеособлену й особистісну парадигми буття людини дає ключ як до розуміння теоретичних проблем історії філософії, так і філософії історії, а також для розв'язання суспільних проблем» (с. 331).

Що стосується четвертого розділу, метою якого є дослідження місії метафізичних і концептуальних персонажів в умовах необхідності реалізації пріоритету духовного над матеріальним і трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну. Тут автор використовує поняття Я-концепції і запозичене у постмодернізму поняття концептуальних персонажів і вводить поняття метафізичних персонажів, до яких відносить філософів і священників. До концептуальних відносить психологів, митців, політиків і т.ін. Ці два різновиди персонажів утворюють духовний стрижень суспільства, виконуючи різні функції. Дисертант і в цьому розділі залучає цілу низку зарубіжних і вітчизняних мислителів, просіює їх здобутки через систему своїх методологічних принципів, формуючи, таким чином, заявлений дискурс. Автор констатує, що світ і Україна перебувають у стані світоглядної боротьби знеособленого та особистісних начал. Особистісне буття – це місце філософа. Він, «є дзеркалом суспільного буття, але прийшов час, що він має бути його уособленням, володіти знанням про людську сутність, яка знайшла відбиття в метафізичній теорії особистості. В умовах кризи знеособленого буття філософи мають взяти на себе відповідальність за вирішення таких теоретичних проблем: по-перше, обґрунтувати й довести, що боротьба знеособленого начала з особистісним є провідною тенденцією в

розвиткові як буття, так і світового духу; по-друге, довести необхідність відродження особистісного начала суспільного буття. Подолання конфлікту між знеособленим та особистісним потребує відродження ролі й значення філософа і філософії. Розбудова особистісної парадигми буття вимагає від філософів стати метафізичними персонажами» (с. 349–350).

Змістовними і з високим рівнем обізнаності з проблемами освіти, мистецтва, політики виступають подальші роздуми автора над роллю концептуальних персонажів. Слід відмітити у цьому плані дискурс параграфу 4.4, де аналізується і конструюється Я-концепція політика і державного службовця в умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну, особливо на українському ґрунті. Заслуговує на увагу дискурс про відповідальність метафізичних і концептуальних персонажів за формування особистісного начала суспільного буття. Для української спільноти це дуже важливо і актуально. Чітко і відповідно до логіки розгортання дослідження викладені загальні висновки. Представляє інтерес додатки, таблиця 1 і таблиця 2. Освітянам це буде дуже корисним.

Завершуючи аналіз тексту дисертації слід відмітити, що автору вдалося довести значущість первоначал суспільного буття для життєдіяльності суспільства й становлення особистості та з'ясувати умови їх реалізації шляхом глибокої і всебічної рефлексії європейської та української традиції у площині досягнень сучасної історико – філософської науки. У дисертаційній роботі простежується чітка логіка викладення. Філософські роздуми автора супроводжуються конкретною полемікою з вітчизняними та зарубіжними мислителями і постійно перегукуються з нагальними проблемами нашого часу. Поставлена мета реалізується у виконанні завдання, задекларованих дисертантом, які, в свою чергу, відповідають заявленим положенням наукової новизни та підводить до переконливих та обґрунтованих висновків. Дослідження містить у собі значний науково-методологічний та креативний потенціал, здатний сприяти формуванню і розвитку нових філософських напрямків. Авторська позиція виявилася методологічно продуктивною.

Очевидно, в цьому і полягає сенс наукової творчості. Дисертанту вдалося створити і оформити, згідно з вимогами, оригінальний текст, який відповідає провідним тенденціям сучасної історико – філософської рефлексії. Таким чином, можна констатувати, що В.О. Сабадуха здійснив глибинний і всебічний аналіз метафізики суспільного й особистісного буття в контексті європейської та української традиції і на основі цього запропонував проект метафізичної теорії особистості і її роль в осмисленні сучасних процесів формування нової парадигми розвитку суспільства.

Позитивно оцінюючи представлену роботу вважаю за необхідне висловити деякі зауваження:

По-перше. Викликає подив відсутність у списку літератури праць відомого сучасного Львівського філософа д.філос.н., професора Петрушенка Віктора Леонтійовича, таких як: 1. Начала метафізики (Обзор истории и проблематики) Днепропетровск . 2014; 2.Человек. взыскующий бытие. (Три разговора на важнейшие темы). Львов, 2019; 3.Психологічна онтологія. Досвід побудови нетрадиційної онтології. Львів, 2020. І в тексті ім'я цього мислителя не згадується.

По-друге. Є деяка суперечливість між такими твердженнями. На с.225 автор пише: «Геній осмислює світ крізь призму символів і метафізичних понять Істини, Добра і Краси, які відображають первоначала суспільного буття незалежно від етнічного походження, релігійної і мовної приналежності людини», а раніше на с. 216 «Мета особистості і генія – реалізувати власний духовний потенціал в інтересах своєї нації». В умовах глобалізованого світу це твердження не має статусу теоретико – методологічної всезагальності, але дає підстави тим, хто не приймає українську національну ідею, висувати свої звинувачення.

По-третє. Автор чомусь не використав в аналізі доробок Томаса Карлейля, який у книзі «Герої, культ героїв і героїчне в історії» виступив

провісником «культу героїв» - носіїв божественного приречення і духовних творців історичного процесу, які здіймаються над «посередньою масою».

По-четверте. На с. 312, підсумовуючи розвиток постнекласичних концепцій філософії історії, автор проголошує: «Постмодерністська філософія історії поставила собі за мету подолати недоліки попередніх концепцій на основі метафори та мови, але сама опинилася у кризі. Криза філософії історії як науки стала причиною кризи самої історії» (Підкреслено нами). Підкреслена теза потребує пояснення. Додаткове обґрунтування, яке далі здійснює автор, посилаючись на А. Бергсона, не є поясненням і питання не знімає. Що мається на увазі: реальна історія чи історія як наука?

По-п'яте. Прекрасний, логічно обґрунтований виклад процесу трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну, без сумніву, справляє дуже позитивне враження, але разом з тим відчуття утопічності запропонованої програми не зникає. Як це зреалізувати? Глобалізація набирає темп по усіх напрямках. Населення Землі збільшується нестримно. Протистояння ядерних держав наростає. Панує знеособлена особистість. Які думки з цього приводу у дисертанта?.

По-шосте. С.332. Наступна цитата: «До метафізичних персонажів слід віднести філософів і священників». З філософами, якщо мова йде про професійних філософів, все нібито ясно. А ось з поняттям «священник»? Можливо краще використовувати поняття «керівники і ідеологи релігійних організацій».

По-сьоме. У дисертації багато повторень. Вони розсіяні по всьому тексті. Автор часто, я б сказав, мантрально, повторює тези. Такий метод можна назвати методом мантрального розсіюючого повторення (Wiederholung-нім.). Можливо, з точки зору нарощування конкретності змісту, це виправдано.

Однак, ці зауваження не впливають на загальну високу оцінку роботи, ніскільки не применшують її наукової та практичної цінності. Вони багато в

чому дискусійні і є результатом глибоких роздумів, породжених знайомством зі змістом цієї прекрасної праці.

Представлена дисертаційна робота є завершеним самостійним дослідженням. Наукові положення і висновки автора обґрунтовані та відповідають загальній тематиці роботи. Автору вдалося досягти поставленої мети. Робота містить ґрунтовний науковий аналіз та має вагомі елементи наукової новизни. Деякі висновки спрямовані на виокремлення нових перспективних напрямків дослідження. Теоретичні результати, які отримані в дисертації, можуть використовуватися у науковій та педагогічній діяльності.

Автореферат дисертації відповідає її змісту.

У достатній кількості публікацій автором викладені основні положення дисертаційного дослідження. Зроблена також апробація результатів дослідження на конференціях різного рівня.

Отже, є всі підстави зазначити, що за теоретичним рівнем дослідження та отриманими результатами дисертація **Сабадухи Володимира Олексійовича** «Метафізика суспільного й особистісного буття в контексті європейської та української традиції: історико-філософський аналіз» відповідає п.п 9,10,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р., № 567, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
професор кафедри**

**філософії і соціології Українського
державного університету залізничного
транспорту (м. Харків)**

В.М.Петрушов

В.М. Петрушов
Олександр Олександрович